

Vuosien 1940—1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoitusperien ja muotojen tarkastelua

Yleisesikuntaeversti K J Mikola

JOHDANTO

Suomen joutuminen Saksan myötäsotijana sotaan Neuvostoliittoa vastaan on varsin erikoislaatuisen poliittis-taloudellis-sotilaallisen syy-sarjan tulos. Suomeen kohdistuneen toiminnan ja suomalaisten itsensä siihen reagoinnin kehittymistä on tutkittu monessa eri yhteydessä niin täällä kotona kuin ulkomaillakin. Saattaakin tuntua tarpeettomalta, ainakin kovin vähän antavalta, koettaa saada tästä aiheesta esiin vielä jotain uutta asiaan vaikuttavaa.

On ilmeistä, että varsinaisesti uutta, sellaista, joka olennaisesti voisi vaikuttaa tutkimukseen, on saatavissa vasta Neuvostoliiton arkistojen avauduttua tutkimukselle. Tapahtumain kehitystä voimme pitää jo jokseenkin yksiselitteisesti paljastettuna. Tapahtumatekijäin, siis syiden selvittely tuntuu myös jo nykyisin julkaistujen tutkimusten perusteella melko monipuolisesti valotetulta. Eri suuntiin päätyneiden arviointien arvojärjestys voitaneen tarkistaa aikanaan Neuvostoliiton arkistojen auettua. Mutta koska kotimaisessakin tutkimuksessa on johdettu osittain jyrkästikin vastakkaisiin päätelmiin, lienee paikallaan tarkastella asiain silloista käsittelyjärjestystä, joka aika ajoin poikkesi aivan ratkaisevasti vastaavanlaatuisten asiain normaalista käsittelyjärjestyksestä, koska asioita hoidettiin virallisten teitten ulkopuolella.

Ns "salaisen diplomatian" muodot ovat sangen moninaiset ja usein protokollan mukaiselle viralliselle diplomatialle vieraat. Voidaan sanoa jopa, että virallinen diplomatia ei läheskään aina edes tunnusta salaisen diplomatian muotoja. Siinä ovatkin juuri virallisen diplomatian voimat ja salaisen edut. Edellisen ei tarvitse tunnustaa jälkimmäistä silloin kun tämä epäonnistuu, mutta se voi ottaa salaisen valmistelut omikseen — ainakin hyväkseen — silloin, kun salaisia (epävirallisia) kanavia on päästy onnistuneesti eteenpäin ja aika on muuten kypsä asiain virallistamiselle. Diplomaattisen toiminnan rinnalla voi myös esiintyä eri aloilla eritasoista yhteydenpitoa, jota diplomatia käyttää tarkoituspierensä mukaisesti. Tämäkin toiminta on kehitystä tarkasteltaessa kirjattava.

Virallisessa diplomatiaassa on aina tietyt pelisäännöt ja sitä arvostellaan sekä oikeus- että tarkoituksenmukaisuusmittojen mukaan. Salaisen diplomatian ensisijaisena, voipa sanoa ainoana ohjeena on tarkoituksenmukaisuus. Se suo käyttäjilleen sen edun, että sen tieltä voi perääntyä menettämättä näennäisesti mitään. Mutta se asettaa käyttäjänsä myös ainutkertaiseen vastuuseen, koska ratkaisuja ei voida esimerkiksi demokratiassa alistaa päättävälle edustustoilte. Tämä vastuunalaisuus on pienen maan johtajille erityisen raskas, koskapa niiden vapaus perääntymisiin tai suunnanmuutoksiin on rajoitetumpi kuin suurvalloissa, joilla kansainvälisissä suhteissa on yleensä aloitteentekijän etu puolellaan.

Parina tyypillisenä esimerkkinä salaisen diplomatian toiminnasta virallisen protokollan ulkopuolella voidaan tässä mainita Neuvostoliiton Helsingin lähetystön toisen lähetystösihteerin — nuoren ja "kokemattoman" kuten hän itse sanoi — Boris Jartsevin kahdenkeskiset keskustelut v 1938 ulkoministeri Rudolf Holstin ja valtiovarainministeri (sosdem. puolueen johtajan) Väinö Tannerin kanssa ja yksityisen asekauppiaan, everstiluutnantti Josef Veltjensin käyttö v 1940 Saksan valtakunnanjohtajan erikoisedustajana ja yhteydenottajana Suomen puolustusvoimain ylipääällikköön huipputärkeässä — mutta teknisluontoiseksi naamioitussa — poliittisessä asiassa. Edellisessä tapauksessa asia jäi kosketuksenoton asteelle ja "kuivui" (sillä kertaa) aiheuttamatta mitään ulospäin näkyvää. Jälkimmäisessä tapauksessa "raapaisu iski kipinä", joka kyti salaisen diplomatian kentässä leviten monille yhteiskuntaelämän aloille elokuulta 1940 toukokuulle 1941, jolloin se oli kypsä protokollan mukaiselle. Osittain se virallistettiin jo syyskuussa 1940.

Kuten sanottu everstiluutnantti Veltjensin käynti sotamarsalkka Mannerheimin luona elokuun 18. päivänä 1940 koski näennäisestä vaatimattomuudestaan huolimatta periaatteessa erittäin tärkeää asiaa. Saksalaisen lähetin esitykseen suostuminen merkitsi ratkaisevaa käännettä suomalais-saksalaisissa suhteissa, jotka Saksa oli Suomen sitä tietämättä omalta puoleltaan miltei katkaissut lähes päivälleen vuotta aikaisemmin (23. 8. 39) Neuvostoliiton kanssa solmimallaan etupiirisopimuksella. Saksa olikin talvisotamme ajan Suomeen nähden tavallaan tapahtumain ulkopuolella, muodollisesti kylmän, jopa kielteisen puolueeton.

Heti talvisodan päätyttyä on kuitenkin Saksan asennoitumisessa — ja Suomenkin pyrkimyksissä — muovautumista, jota on syytä tarkastella, sillä elokuun 1940 tapaus ei suinkaan ole irrallinen. Aika maaliskuulta elokuulle 1940 muodostaa tavallaan suomalais-saksalaisten suhteiden ensimmäisen kehitysjakson. Seuraavien marras- ja joulukuun tapahtumat Berliinissä ovat näiden suhteiden kannalta niin merkittävät, että aikaa elokuulta joulukuulle voidaan pitää nimenomaan sotilaallisesti arvioiden toisena jaksone. Kolmas jakso on sitten vuoden 1941 alusta toukokuun lopulle, jolloin tulee uusi käänne: astuminen tavallaan virallisen diplomatian linjalle. Toukokuun 20. päivän ja kesäkuun 25. päivän välisenä aikana sitten yhteistoiminnan satoa korjattiin ja sen päätöksenä oli sota.

I MOSKOVAN RAUHASTA VELTJENSIN HELSINGIN MATKAAN

A. Saksan asenteenmuutos

Valtakunnanmarsalkka Herman Göring sanoi kenraali Paavo Talvelle joulukuun 18. päivänä 1940 tilaisuudessa, josta myöhemmin tulee puhe, että Saksa kaiken siihen mennessä tapahtuneen kehityksen tuloksena ja varsinkin Suomen hyljättyä Saksan tekemän hyökkäämättömyyssopimustarjouksen ”poisti 1939 Suomen ystävällismielisten maiden luettelosta”. Näin siis asiat olivat Saksan näkökulmasta olleet syksyllä 1939 ja seuraavana talvena. Mutta kevääseen ja kesään 1940 tultaessa

oli Euroopassa jo moni asia ennättänyt muuttua. Neuvostoliiton menestymisen Baltian suunnalla ei ollut Saksan mieleen, vaikka tämän olisi luullut saaneen vastaavasti menestystä muualla. Neuvostoliiton aseman vahvistuminen Itämerellä näyttää huolestuttaneen Saksan sodanjohtoa. Nimenomaisesti Saksan merivoimien johtoa tämä kiusasi, sillä Itämerta tarvittiin suojattuna harjoitusalueena ja tienä Skandinaavian ja nyt myös suvereenina säilyneen Suomen raaka-ainelähteille. Itämeren merkitys Saksalle oli tarkastelun alaisena jo ennen saksalaisten Skandinaavian hyökkäystä.

Huomiota saatettiin kiinnittää jo silloin myös siihen, että maaliskuun lopulla ja huhtikuun alussa 1940 oli saksalaisissa lehdissä luettavissa runsaasti kirjoituksia, jotka osoittivat Saksan olevan kiinnostuneen Suomen taloudesta. Puu, kupari ja nikkeli mainittiin näissä Saksaa kiinnostaviksi artikkeleiksi, vaikka Keski-Euroopan sota ei ollut vielä todella alkanutkaan, eikä Saksan sotatalous ollut niin muodoin joutunut edes suursodan asettamien vaatimusten puristukseen.

Moskovan rauha oli Saksalle ”diplomaattinen voitto.” Se pysäytti ainakin sillä kerralla Moskovan etenemisen Itämeren suunnassa ja se rauhoitti Pohjolan kauppalueeksi, jolla oli edelleen kolme pienvaltaa, Ruotsi, Norja ja Suomi kauppakumppaneina. Moskovan rauha antoi Saksalle tilaisuuden Pohjolan politiikkansa tarkistamiselle. Sen sekä poliittiset että taloudelliset edut näyttivätkin puoltavan suhteiden normalisoimista Suomeen päin. Sotilaallista intressiä ei vielä ollut.

Suomen osoittama päättäväisyys talvisodassa on varmaan myös ollut vaikuttamassa asenteen tarkistamiseen. Sveitsiläinen professori Guggenbühl kirjoitti maaliskuussa 1940 maansa päälehdessä, ”Neue Zürcher Zeitung”, muun muassa seuraavasti: ”Hyökkäys Suomea vastaan oli yksi suurimmista rikoksista, mitä milloinkaan on tehty. Suomalaiset jäävät voittajiksi”. Tämä kirjoitus tulkitsi väkevästi mielialoja myös Saksassa, eikä Hitlerinkään ollut syytä jättää huomiotta tämänsuuntaista mielipidettä omassa maassaan. Tämä sama asia tulkittiin suomalaisille myöhemmin sanomalla, että ”Führer rakastaa urhoollisia kansoja”. Mutta se on tulkittavissa myös toisinpäin: hänen oli syytä ottaa huomioon Suomen taistelun osakseen voittama arvonanto niin Saksassa kuin kaikissa maissa, joiden kanssa hän pyrki säilyttämään hyvät suhteet.

Ja kun Saksa huhtikuussa 1940 suoritti Skandinaavian kaappauk-

sensa, oli sen edelleen tarkistettava käyttäytymistään Suomeen päin. Samalla kun Suomi tuli nyt Saksalle entistä merkittävämmäksi geopolittisistä syistä, tuo kaappaus alensi Suomessa jo ennestään pohjakurssissa olevia Saksan osakkeita. Saksan oli jo taloudellisten suhteitensa kannalta syytä koettaa parantaa Suomen-suhteitaan ja aktivoida suhdetkampanjaansa tännepäin. Eiköpä juuri tähän good will'in tavoitteluun kuuluneet monet vastuunalaisissa asemissa olevien henkilöiden yksityisesti antamat varsin mairittelevat lausunnot Suomen taistelusta. Jo 7. 5. annettu ilmoitus, että Suomi voi lähettää linnoitussuunnittelijansa tutustumaan Länsivallin teknisiin laitteisiin ja aktiivinen avuliaisuus meidän sotainvaliidiasiamme suunnittelu- ja kehittelykysymyksissä kuuluvat samaan. Suomalainen invalidihuollon asiantuntijaryhmä oli kutsuttuna Berliiniin 20.—26. 6., ja jäähyväispäivällisillä oli muun muassa neljä kenraalia läsnä.

Tämän kaiken voi katsoa kuuluneen Saksan puolelta varovaiseen tunnusteluun ja suhteiden parantamiseen poliittisten ja näiden myötä nimenomaisesti taloudellisten kysymysten ajamiseksi. Sotilaallisille tarcoituksille ei ole sydänkeskään mennessä nähtävissä perusteita. Taloudellinen aktiviteetti on — molemmin puolin — johdonmukaisen selvä ja se kulki virallisen diplomatian teitä. Mutta se loi kanavia myös salaiselle.

Suomalais-saksalaiset kauppaneuvottelut aloitettiin jo varhain keväällä. Lähettiläs E Schnurre oli näissä asioissa huhtikuussa Helsingissä. Suomen edustajana oli ministeri Rainer von Fieandt. Hän oli kosketuksissa Saksan sekä siviili- että sotatalouden edustajiin. Näissä kosketuksissa olivat asehankinnat Suomen puolelta jatkuvasti esillä, sillä Suomen keskeisimpiä kysymyksiä oli oman puolustuksensa tehostaminen. Neuvostoliiton samanaikaiset toimenpiteet antoivat pontta Suomen pyrkimyksille, ja tämä seikka puolestaan paransi Saksan neuvotteluasemaa. Varsin enteelliseltä tuntuu nyt Saksan Wehrwirtschaftsamtin päällikön, kenraali Thomasin maininta jo toukokuun alussa ministeri von Fieandtille, että Saksa toimittaa mielellään Suomelle aseita, kunhan saa omat ajankohtaiset asiansa järjestykseen. Saman hän toisti Suomen Berliinin lähetystössä pysyväisluontoisesti kaupallisia asioita hoitavalle insinööri Serlachiukselle ja sotilasasiamiehellemme eversti Walter Hornille 6. 5. 1940.

Kaupallisten neuvottelujen tuloksena allekirjoitettiin kauppasopimus

kesäkuun lopulla. Siinä Saksa varasi itselleen 60 % Petsamon nikkeli-tuotannosta. Ministeri Kivimäki sähkötti Helsinkiin, että saksalaiset vi-ranomaiset toivovat kaupan laajentumista ja poliittista lähentymistä. Ehkäpä tähän varautumista oli lupailu asehankintojen edelleenjärjes-telyistä, kuten kenraali Thomasin lupaus kenraali Leon. Grandellille 21. 5. Hän nimittäin lupasi tuolloin esittää Hitlerille Norjassa takavari-koitujen laivojen ja lastien sekä vanhojen jäädytettyjen asehankintojen vapauttamista. Samalla hän oli korostanut kuparin ja nikkelin saannin varmistamisen tärkeyttä Saksalle.

B. Suomen suhtautuminen Saksaan

Suomella ei ollut keväällä 1940 suuriakaan valinnan mahdollisuuk-sia. Talvisota Kuusisen hallituksineen hallitsi mielikuvaa täällä. Eivät-kä Neuvostoliiton toimenpiteet Moskovan rauhan jälkeen suinkaan ol-leet omiaan haalistamaan tuota pelon ja ahdistuksen mielikuvaa. Sak-san suhteen oltiin pahasti pettyneitä. Siksi koetettiin lähentyä Ruotsia, mutta sen esti Neuvostoliitto. Englanti oli etäällä ja sen mahdollisuudet tunnettiin rajoitetuiksi. Suhteita ja kaupankäyntiä koetettiin siitä huoli-matta kehittää. Englanti asetti kuitenkin Suomen merenkulun Liinaha-mariin entistäänkin ahtaammalle sen jälkeen, kun Saksa sai Suomen kanssa edellä mainitun sen sotatalouden kannalta edullisen kauppasopi-muksen. Lontoon lähettiläämme, ministeri G A Gripenberg teki par-haansa selittämällä Englannin taloudellisen sodankäynnin ministerille, että mitä tiukemmalle Englanti asettaa purjehdusluvut sitä avuttomam-pana se painaa Suomen Saksan talouspiiriin ja sitä myöten riippuvuus-suhteeseen Saksasta.

Taloudellinen pakko painoi siis Suomea Saksaan päin. Ja tässä näyt-telivät maanpuolustukselliset hankinnat — elintarvikehankintojen ohel-la — ratkaisevaa osaa. Mutta ehkäpä vielä tätä voimakkaammin painoi Neuvostoliiton käyttäytyminen suomalaisten — myös yleisen mielipi-teen — ajatuksia Saksaan päin. Pelko on varsin vaikuttava mielialate-kijä. Ei voida kiistää, etteivätkö vanhat saksalaissympatiat olisi olleet myös vaikuttamassa Saksan osakkeiden nousuun, mutta miltei tiedoton turvallisuuden etsintä veti samaan suuntaan. Tunne oli suunnilleen sa-

ma kuin yksinäisellä öisen kadun kulkijalla, joka tuntee epäilyttävän tuntuisen henkilön häntä seuraavan. Jokaisen vastaantulijan, tuntemattomankin, hän tuntee ystävänsä.

Suomalaiset olivat näissä oloissa varsin herkkiä ottamaan jokaisen Saksan taholta tulleen myönteisen lausunnon jopa korostetun merkittävänä. Berliinin sotilasasiamiehemme sai jo esittelykäynnillään 17. 4. tuta saksalaista kohteliaisuutta — good will kampanjaako? Suuramiraali Raeder valitti tuolloin Ribbentropin Itämeren politiikkaa, joka oli avannut Neuvostoliitolle suhteettomia etuja. Hän ja kenraalileversti Halder puhuivat kovin kauniita sanoja Suomen urhoollisesta taistelusta. Tällaisia viestejä kantautui Suomeen, ja Saksa seurasi mielialan kehitystä sekä lähetystönsä että erikoisagenttiensa avulla. Büro Ribbentropin (kansallissosialistisen puolueen ulkopoliittisen valiokunnan) salainen agentti Weissauer oli asialla sekä Berliinin lähetystössämme että myös Suomessa.

Saksalaisten lausunnot, kauppasopimuksen aikaansaaminen ja 10 vaikeavammaisen sotainvalidin ottaminen heinäkuussa (saapuivat 10. 7.) Saksaan hoitoon vaikuttivat Suomessa niin voimakkaasti mielialoihin, että ministeri Kivimäellä oli aihetta jo varoittaa raporteissaan perusteettomasta optimismista.

C. Heinäkuun tapahtumat ja Veltjensin esitykset

Saksan voitto lännessä oli ollut nopea ja ensi näkemältä ratkaiseva. Mutta Neuvostoliittopa oli myös ollut toimissaan nopea. Se oli kiiruhtanut varmistamaan asemiaan niin Balkanilla kuin Baltiassakin. Romania oli koettanut etsiä tukea Saksalta, mutta saanutkin kylmän kehoituksen pidättyä liikekannallepanosta. ("Nun jetzt keine Störungen")¹⁾ Myös Suomi sai todeta, että Saksa ei asetu Neuvostoliiton tielle. Yksityisessä keskustelussa kehoitettiin Suomea Ahvenanmaan asiassa myöntyväisyyteen, vaikka venäläisten aktiivisuus täällä (kuten myös Bessarabiassa) olikin Saksalle ilmeisen vastenmielinen. Berliinissä liikkui jo huhu venäläisten Ahvenanmaan miehityksestä. Tämä osoittaa saksalaisten herk-

¹⁾ Sitaatio, josta ei erikseen mainita, on otettu Suomen Berliinin sotilasasiamiehen päiväkirjasta.

kyyttä sillä suunnalla. Samalla nämä osoittivat, ettei Saksalla ollut varaa reagoida Neuvostoliiton toimenpiteisiin.

Ministeri Kivimäki kävi kuitenkin toistuvasti Auswärtiges Amtissa tunnustelemassa ilmaa ja kyselemässä tukea Suomelle (muun muassa 29. 7., 3. 8. ja 14. 8.). Tilanne näytti nimittäin juuri noihin aikoihin mitä uhkaavimmalta. Paitsi monia Neuvostoliiton Suomen kanssa esille otettuja kysymyksiä liikkui ilmassa arvailuja jopa Neuvostoliiton suorasta toiminnasta nyt, kun Baltiassa oli asiat viety nopeaan ratkaisuun.

AA:ssa oli Kivimäkeä rauhoitettu vakuutteluilla, ettei saksalaisten tietojen mukaan Suomea uhkaa vaara. Samanlaisia vakuutuksia sai sotilasiasiamiehemme. OKW:n Attaschéabteilungin majuri von Albedyll sanoi 1. 8., ettei Neuvostoliitto nyt ajattele aktiota, mutta voi käyttää tilaisuutta hyväkseen Saksan ollessa sidottuna muualle. Japanin sotilasiamies Osamoto sanoi puolestaan 5. 8. kuulleensa OKW:n tiedusteluosaston päälliköltä kenraali Tippelskirchiltä, ettei Neuvostoliitto aikone hyökätä Suomeen vaikka sieltä onkin saatu tietoja, että eräillä tahoilla vaadittaisiin liikekannallepanoa. Everstiluutnantti Mellentin, hänkin Attaschéabteilungista arveli 9. 8. eversti Hornille, ettei Neuvostoliitto haudtone suuria Suomen suhteen, mutta jo 15. 8. eversti Hornille ilmoitettiin, että Neuvostoliitto kenties valmistelee hyökkäystä Suomeen ja sitä varten on keskittänyt rajalle 15 divisioonaa ja vahvoja panssarivoimia.

Tämä ilmoitus tuntuu yllättävältä. Tosin Euroopan eri pääkaupungeissa liikkui juuri tuohon aikaan itsepintaisia huhuja pian alkavasta venäläisten suorasta toiminnasta, ja eräitten tietojen mukaan Saksakin otti nämä varsin vakavasti. Mutta tapahtumain samanaikainen käänne toisaalla taas johtaa ajatukset siihen, että eversti Hornin saama hälytysuutinen olisikin ollut pohjustusta vailan toisenlaista aktiota varten, ts Suomen valmistamista mukautumaan Saksan suunnanmuutokseen. Samana päivänä, elokuun 15. päivänä, everstiluutnantti Veltjens kävi nimittäin ministeri Kivimäen puheilla ilmoittamassa, että valtakunnanmarsalkka oli edellisenä päivänä ilmoittanut Führerin päättäneen auttaa Suomea; sen asehankintapyyntöihin on suostuttava ja toimitukset on pantava kiireesti käyntiin, pst-miinat ensi tilassa. (Wirtschafts- und Rüstungsamtin päällikön muistiinpanoissa on juuri tätä koskeva asiakirja Göringin puhuttelusta 14. 8. 1940). Kahta päivää myöhemmin Veltjens oli jo lentokoneessa. Asiat pantiin vauhdilla pyörimään.

Voi olla, että kiire johtui juuri siitä, että saksalaisten taholla oli pantu merkille venäläisten aktiivisuus, mikä varsinkaan sen jälkeen kun Saksan sodanjohdossa oli alettu kaavailla sotaa Neuvostoliittoa vastaan ei lainkaan sopinut Saksan ohjelmaan. Jotain vastalääkettä oli kiireesti saatava Suomeen. Saksan tähän mennessä vain poliittista ja taloudellista laatua ollut mielenkiinto oli saanut sotilaallisen lisätekijän, joka tästä alkaen aste asteelta voimistui. Se johti nyt saksalais-suomalaista yhteistoimintaa olennaiselta osalta salaisen diplomatian linjalle.

Saksalaiset valmistelivat samanaikaisesti uutta aktiotaan myös Ruotsiin päin. Ruotsin sotilasasiamies eversti Dannfelt kertoi nimittäin 17. 8. eversti Hornille kuulleensa kenraali Thomasilta 15. 8., että Saksa myy Ruotsille ja myös Suomelle aseita. Aseiden kuljetusten Suomeen tulisi tapahtua Ruotsin kautta, jotteivät venäläiset kiinnittäisi siihen huomiota. Suomi tulisi saamaan suuren määrän pst-miinoja.

Ensimmäinen ja, kuten sanottu, varsin merkittävä etappi Saksan uudella tiellä oli Veltjensin tehtävä Suomessa. Sen tapahtumat ja tehdyt päätökset ovat niin tuttuja, etteivät ne toistamista kaipaa. Mutta muotojen tarkastelu on jäänyt osittain puutteelliseksi. Yleensä on lähdetty siitä "virallisesta" oletuksesta, että silloin kun Veltjens esitti asiansa Mannerheimille, se tuli ensi kertaa suomalaisten tietoon ja harkittavaksi. Tältä pohjalta on sitten arvioitu, onko myöntävä vastaus kauttakulun pyyntöön annettu pääministeri Rytin tai vain sotilasjohdon, Mannerheimin, vastuulla. Sotamarsalkka kertoo keskustelleensa asiasta ennen vastaustaan pääministerin kanssa. Tämä puolestaan taas vakuutti olleensa yön 18.—19. 8. kesäasunnollaan puhelimella tavoittamattomissa ja kuulleensa koko asiasta vasta jälkeinpäin. Tuossa on ilmeinen ja sotasyllisyyksiä sisältävien asiakirjojen ehkäpä räikein ristikkäin puhuminen.

Ministeri Kivimäki on kuitenkin eri yhteyksissä kertonut, että koko Veltjensin asia kerrottiin jo alustavasti siinä kirjeessä, jonka kaupallisisissa asioissa matkalla ollut ja Berliinistä kotimaahan 17.—18. 8. matkustanut parooni Wrede toi kuriirina sotamarsalkka Mannerheimille ja jätti sen tälle 18. 8. aamulla Helsingin lentokentällä. Tuota kirjettä on virallisesti sanottu suosituskirjeeksi Veltjensille, jotta Mannerheim ottaisi hänet viipymättä vastaan. Sitähän se kieltämättä myös on ollut. Ja voi olla, että ministeri Kivimäen muisti pettää, kuten tämänlaatuisissa asioissa usein käy. Asia, joka selviää vasta myöhemmin, muistetaan 20

vuoden kuluttua jo ensi kerralla tutuksi, ”johan minä sen silloin tiesin”-tyyliin. Mutta toisaalta ministeri Kivimäen toimenpiteet, kirjeen erikoislaatuinen vastaanotto ja se seikka, ettei Veltjens täällä esittelyjä sen enempää kuin erilaisia suosituksiakaan olisi tarvinnut, johtaa ajatukset siihen, että asia oli todella esitetty jo tuossa kirjeessä.

Ensinnäkin Veltjens tunnettiin täällä jo vanhastaan asehankinta-asioita ajatellen jopa erääksi avainhenkilöksi. Muistikirjamerkintöjen mukaan Berliinin-ministerimme oli vierailut hänen luonaan ainakin 27. 4. Kauppavaltuutettumme ministeri von Fieandt oli keskustellut hänen kanssaan 4. 5., jolloin tämä oli muun muassa maininnut mahdollisuudesta matkustaa myöhemmin kesällä Suomeen, koska valtakunnanmarsalkka toivoo, että Suomea voitaisiin auttaa. Kenraali Grandell oli asehankintatiedustelumatkallaan tavannut hänet 21. 5. ja hänen nimensä esiintyy usein muulloinkin muun muassa sotilasasiamiehemme muistiinpanoissa.

Toiseksi, mitä syytä olisi ollut hälyttää valtakunnan ulko- ja puolustusministereitä varhaisena suvisena sunnuntaiamuna lukemaan jotain suosituskirjettä tai vastaanottopyyntöä lentokentälle. Ministeri Kivimäki oli nimittäin 17. 8. sähköttänyt: ”Kirjeeni ja sen lukeminen heti lentokoneen saavuttua ylen tärkeä yhdessä mainitsemiä henkilöiden kanssa”. Mannerheim oli saanut kirjeen tärkeydestä etukäteen sellaisen mielikuvan, että oli kehottanut yleisesikunnan päällikköään tulemaan myös lentokentälle, jos kirje aiheuttaisi välittömiä toimenpiteitä. Tuo kirje luettiin vain sotamarsalkka Mannerheimin sekä ministereiden Wittingin ja Waldenin kesken. Ei kai suosituskirjeen lukemisen ajaksi ye-päällikön ja arvovaltaisen kuriirin olisi tarvinnut poistua paikalta. Sen kirjeen on täytynyt sisältää hyvin tärkeitä ja näin ennakkotietona mitä luottamuksellisimmin käsiteltäviä asioita.

Lentokentältä Helsinkiin ajettaessa puolustusministeri Walden sanoi kenraali Heinrichsille näkevänsä valonsäteiden pilkottavan Suomea ympäröivään mustaan muuriin aukeavasta raosta. Kotonaan hän oli kentältä palattuaan ehdottanut perhepiirissä nautittavaksi pullon todella suurta juhlaa varten säästettyä parasta viiniä, koska hän tunsu todella muistamisen arvoista olevan tapahtumassa.

Marsalkka Mannerheim lensi Jyväskylään palatakseen takaisin ilaksi, jolloin hän vastaanottaisi everstiluutnantti Veltjensin. Ulkominis-

teri Wittingillä oli Helsingissä päivä aikaa valmistella saksalaiselle annettavaa vastausta.

Illalla everstiluutnantti Veltjens esitti Mannerheimille valtuutuksensa toimia Saksan johdon erikoisvaltuutettuna ja suullisesti asiansa, joka oli kaksiosainen. Hän ilmoitti, että Führer on suostunut suomalaisten pyyntöön saada ostaa Saksasta aseita ja että suomalaisten tulisi ensi tilassa esittää hankintaluettelonsa. Tähän Mannerheim vastasi suoraan virka-asemansa valtuuksien nojalla, että Suomi tulee noudattamaan tarjousta. Toisena asianaan Veltjens esitti saksalaisten pyynnön saada kuljettaa joukkoja — ilmatorjuntapatteriston ja huoltoyksiköitä — sekä tarvikkeita Pohjois-Suomen kautta Norjaan. Tämän pyynnön Mannerheim sanoi välittävänsä poliittiselle johdolle. Veltjensin tullessa seuraavana aamuna uudelleen Mannerheimin luo kuulemaan ratkaisua asiasta tämä ilmoitti pyyntöön suostutun.

On pidettävä varmana, että Mannerheim on ollut Veltjensin käyntien välillä yhteydessä poliittiseen johtoon, ilmeisestikin ulkoministeriin, sillä pääministeri ei ole ollut — sen mukaan, mitä tiedetään — puhelimella tavattavissa vastaavana aikana. Ulkoministerillä taas on ollut kaikki mahdollisuudet keskustella pääministerin kanssa sunnuntaipäivän aikana.

Itse tapahtumain kehityksen kannalta on toisarvoista, missä järjestyksessä myöntävä vastaus on annettu, koskapa pääministeri Rytikin, joka muistinsa perusteella sotasyylisyysoikeudessa kielsi osallistuneensa asian käsittelyyn siinä vaiheessa, sanoi, että hän olisi esitykseen suostunut, jos se olisi hänelle tehty. Voi olla, että ulkoministeri Witting, joka yleensäkin toiminnassaan on ollut hyvin myöntyväinen saksalaisten esityksille, on omalla vastuullaan ilmoittanut Mannerheimille esitykseen suostutun, jos ei olekaan tavannut pääministeriä päivän kuluessa. Ehkäpä Mannerheim on yhteydenotossaan Wittingiin voinut kertoa jotain lisäyksityiskohtia, joita Veltjens on suullisesti hänelle esittänyt ministeri Kivimäen aamulla luetussa kirjeessä kerrotun lisäksi.

Tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota saksalaisten kauttakulkuesityksen tekotapaan ja tarkoitukseen. Ensinnäkin yhdysmiehenä käytettiin virallisesti yksityishenkilönä tunnettua asekauppiasta, jolla tosin tiedettiin olevan läheiset suhteet valtakunnanmarsalkka Göringiin. Toiseksi asia esitettiin muodollisesti vain sotamarsalkka Mannerheimil-

le, siis poliittiseen johtoon kuulumattomalle, mutta se kerrottiin epävirallisesti sitä ennen riittävän arvovaltaiselle suomalaiselle, jotta tämä voisi omana tietonaan informoida suomalaisia — myös poliittista johtoa etukäteen. Saksalaisille on ensimmäisen askeleen ottaminen ollut äärimmäisen arkaluontoinen asia, siksi heidän taholtaan on ymmärrettävissä tämä kaksinkertainen varovaisuus. Suomalaisten suhtautumista asiaan oli hyvin varovaisesti tunnusteltava. Olikohan kyseessä koepallo, joka voitaisiin palauttaa, mutta joka vastaanotettuna voisi avata monia mahdollisuuksia. Suomen Berliiniin lähettilään uutinen antoi ensin suomalaisille harkintatilaisuuden ryhtyäkö ollenkaan tällaiseen peliin. Ketään loukkaamaton kieltäminen olisi ollut esimerkiksi se, että Suomen puolustusvoimain ylipäällikön matkaohjelma olisi ollut jo aikaisemmin päätetty ja hänen olisi pitänyt jatkaa sen mukaisesti Jyväskylästä virkamatkaansa suoraan eteenpäin. Asia olisi rauennut siihen. Ja sitten, jos ja kun päästäisiin asiallisiin puheisiin suomalaisten kanssa, sen tulisi tapahtua "vain" sotilaslinjaa. Kun tämän jälkeen saksalainen lähetti kutsuttiin Suomen hallituksen jäsenen puheille, niin siitähän tämä ei voinut kieltäytyä. Ja asiahan oli jo käskettyä kanavaa myöten käsitelty. (Veltjens tapasi pääministerin 19. 8. Tämän hän kertoi välittömästi suomalaisille isännilleen ja myös Saksassa toimeksiantajilleen, kuten lähettiläs Schnurren muistiinpanoissa on mainittu. Puolustusministeri tarjosi hänelle samana päivänä lounaan.)

Kuvaavaa on, että saksalaiset sivuuttivat aluksi täysin myös oman tšekäläisen (Helsingin) edustustonsa. Ulkoministeri Witting puhui tästä kuitenkin jo seuraavana päivänä lähettiläs von Blücherin kanssa. Tämä ei voinut luottaa siihen, että everstiluutnantti Veltjens liikkuisi Suomessa kerrotun suuruisilla valtuuksilla ja lähetti sotilasasiamiehen, eversti Rössingin, Berliiniin tiedustelemaan asiaa. Itse hän sai puhelintiedusteluunsa AA:n pohjoismaisen osaston päälliköltä Grundherrilta vastauksen: "Es stimmt schon, aber es ändert nichts".¹⁾ (Siis ulkoasiainministeriön toimialalla ei virallisesti mitään muutoksia.)

Saksalaisten kauttakulun tarkoitus tuntuu myös hieman omituiselta. Onko ollut tarkoituksenmukaista ryhtyä yhden ilmatorjuntapatteriston ja joidenkin erillisyyksiköiden talkia niin arkaluontoiseen asiaan kuin liikkumaan Neuvostoliiton etupiiriksi sovitulla alueella. Ne joukot, jotka

¹⁾ von Blücherin päiväkirjasta.

vuoden 1940 syys-lokakuulla vietiin Suomen kautta Norjaan, olisi voitu viedä Kirkkoniemeen myös meritse, eikä silloin olisi ärsytetty Neuvostoliittoa, johon ainakin Molotovin Berliinin-matkaan saakka yritettiin säilyttää suhteet häiriintymättöminä.

Valtiosihteeri Weizsäcker ilmoittikin toisessa yhteydessä myöhemmin (26.10.) lähettiläs von Blücherille, että heinä-elokuussa oli tarkoitus "die Russen zu ärgern", mutta sinä hetkenä ei enää ole, koska heitä tarvitaan vielä kevääseen saakka.¹⁾ Kauttakulku olikin tarkoitettu siis myös varoittavaksi demonstraatioksi Neuvostoliittoon päin ja ehkä myös rohkaisevaksi demonstraatioksi Suomelle. Saksa tiesi aivan varmaan, että Neuvostoliitto tarkkailee koko ajan sen toimenpiteitä, mutta on yhtä haluton muodollisten välien kärjistämiseen kuin se itsekin. Yllättävä esiintyminen Pohjois-Suomessa, mikä esiintyminen voitaisiin kuitenkin selittää täysin epäpoliittiseksi ja vain tekniseksi kysymykseksi, olisi kuitenkin varoituslamppu Neuvostoliitolle — kuten ilmeisesti olikin. Suomalaiset puolestaan saisivat varmuutta vaikeissa neuvotteluissaan (Petsamon nikkeli ym.) venäläisten kanssa, jos he saisivat tällaisen osoituksen saksalaisten mielenkiinnosta Suomen — kuten Ruotsinkin — aluetta kohtaan. Saksalaisten ilmestyminen Vaasaan vaistottiin todellakin monissa piireissä Suomen asemaa helpottaneena tasapainotekijänä. Saksalaiset saavuttivat kauttakulullaan tarkoituksensa. Se oli siis koe-pallo, joka onnistuessaan avasi todella jatkomahdollisuuksia. Se loi saksalaisille myös entistä parempia mahdollisuuksia tiedusteluun ja mielialantarkkailuun Suomessa. Kuljetettavien joukkojen laatu ja määrä taas ei antanut suomalaisille aihetta ajatella, että kyseessä olisi ollut sodan valmistelu Neuvostoliittoa vastaan eikä siis myöskään Suomen joutuminen sellaiseen mukaan. Sodan tartuntabasillin Suomi kuitenkin silloin sai potilaan sitä itse vielä aavistamatta.

II SYKSYLLÄ 1941 ELPYVÄ YHTEISTOIMINTA

A. Molemminpuolista tutustumista

Tuntuu kuin ulkoministeri Wittingin Berliiniin 19. 8. lähettämä "Jaa"-sähke, joka tarkoitti Pohjois-Suomen tiestön avaamista saksalaisten

¹⁾ von Blücherin päiväkirjasta.

kuljetuksille, olisi avannut salpoja monien muidenkin teiden porteilta. Ministeri von Fieandt oli jo samana päivänä Ribbentropin luona vastaanottamassa tietoa, että Saksa vapauttaa Norjassa takavarikoimansa Suomeen matkalla olleet aseet. Eversti Horn on muistikirjaansa merkinnyt eversti Raatikaisen saapuneen 22. 8. Berliiniin mukanaan ensimmäiset suomalaisten asehankintaluettelot. Varikkojen ovat avautuivat. Asiaa pidettiin kuitenkin vielä hyvin salaisena ja "herra" Raatikainen asettui yksityishenkilönä asumaan sotilasasiamiehen luokse.

"Laulu syömmet aukaisee..." on opittu laulamaan. Mutta kokemus on osoittanut, että urheilu vaikuttaa Suomen kansantunteisiin ehkäpä vielä voimakkaammin. Tämä todettiin kolmoismaaottelussa Ruotsi—Saksa—Suomi Helsingin stadionilla syyskuun 7. ja 8. päivinä. Suomi oli lähettänyt — eri yhteyksiä Saksaan hakiessaan — maaottelukutsun sinne jo 11. 8. Myöntävä vastaus tuli 26. päivänä — siis viikkoa Veltjensin käynnin jälkeen ja 7. syyskuuta Saksan urheilujoukkueella oli tilaisuus esittäytyä suomalaiselle yleisölle. Saksalaiset osasivatkin lavastaa ensimmäisen joukkoesiintymisensä Suomessa talvisodan jälkeen hyvin. Joukkueitten avausesittelyn jälkeen stadionin keskikentällä saksalainen joukkue marssi invalidikatsomon eteen ja tervehti juhlallisen sotilaallisesti kilpailua seuraamaan tullutta suurta invalidiryhmää. Tapaus vaikutti suorastaan huumaavasti stadionintäyteiseen yleisöön.

Urheilullinen kanssakäyminen oli vilkasta. Kolmoismaaottelua seurasi vielä samassa syyskuussa Suomi—Saksa-jalkapallomaatottelu, ampumamaatottelu lokakuussa ja voimistelumaatottelu marraskuussa. Urheilussa pysyäksemme todettakoon vielä yhteen menoon — vaikka nyt mennään jo vuoden 1941 puolelle — 34 hiihtäjän vierailu Saksassa tammi-helmikuussa, jääpallomaatottelu helmikuussa ja painimaaottelu huhtikuussa. Urheiluystävyiden lomassa, varsinkin tutustumis- ja lopetta-jaistilaisuuksissa, oli saksalaisilla oiva tilaisuus parantaa suhteitaan ja voittaa sympatioita. Muistiinpanoista päätellen ei maljapuheissa ylisanojakaan säästely, ja nämä ystävyiden siemenet lankesivat vastaanottavaiseen maaperään.

Monelle arvovaltaiselle luennoitsijalle avautuivat Saksan yliopistojen katederit, kuten professorien Mikkolan, Linkomiehen ja Koskeniemen luentomatkat osoittivat. Saksan konserttilavat avautuivat Lea Piltille. Saksalaisten halu saada tietoja Suomesta elpyi silminnähtä-

västi, koskapa monet saksalaiset julkaisut tilailivat Suomi-aiheista aiheista. *Elegante Welt* esitteli lukijakunnalleen muun muassa Lotta Svärd-järjestön, Marttaliiton ja Sotilaskotiliiton toimintaa. Suomalaisia lääkäreitä kutsuttiin Saksaan ja meikäläiset työviranomaiset ja Aseveliiton edustajat olivat tutustumassa Arbeitsdienstiin samoin kuin Marttaliiton edustajat *Frauenführungin* toimintaan.

Kaikkia kanavia myöten virtasi siis informaatiota molemmin puolin. Saksan aktiivisuus on laskettava johdetuksi, sen voi sanoa jopa kuuluneen osana politiikan suunnanmuutoksen valmisteluun. Suomalaisilla ei ollut sen enempää yhteistoimintaohjelmaa kuin ohjaustakaan. Elpyvässä kanssakäymisessä nähtiin vain ovi ulos umpiosta ja vastapaino pelättyä Neuvostoliiton vaikutuksen voimistumista vastaan.

Suomalaiset pyrkivät omalta puoleltaan myös suhteiden parantamiseen. Kenraali von der Goltzin 75-vuotispäivä 12. 12. huomattiin hyvin arvovaltaisesti. Kenraali Österman oli pääedustajana Suomesta. Hänellä oli siinä ohessa muutakin yhteydenottotehtävää. Kalevalaiset naiset tuousivat tarmokkaasti kaulakorun lahjoittamiseksi rouva Göringille. Suomessa järjestettiin saksalaisen rakennustaiteen näyttely, ja 12-miehinen saksalaisryhmä vieraili täällä Maataloustuottajain keskusliiton kutsusta tutustumassa siirtoväen sijoittamisjärjestelyihin.

Kaupallinen yhteistoiminta kehittyi syksyn mittaan. Lisäkauppasopimus tehtiin lokakuussa. Kaupalliset kosketukset olivat alkaneet, kuten on mainittu, jo kesällä. Esimerkiksi elokuussa oli Leipzigin messuilla vieraana arvovaltainen suomalainen lähetyskunta ministeri Lehtosen johdolla. Syksyn mittaan kaupalliset kysymykset kytkeytyivät yhä enemmän yhteen poliittisten ja sotilaallisten — asehankintojen — kanssa. Poliittisesti nämä tuntuivat selvimmin Petsamon nikkelistä Neuvostoliiton kanssa käydyn neuvottelupainin rinnalla. Siitä on julkaistu erilisiä tutkimuksia, joten se sivuutetaan tässä vain tällä maininnalla unohtamatta kuitenkaan sitä, että Petsamon nikkelikysymys oli eräs keskeisimmistä talven 1940—41 ajan diplomaattisista toimintaamme hallitsevista kysymyksistä. Sen käsittelyn yhteydessä suomalaisilla oli tilaisuus todeta Saksan arkuus sen suhteissa Neuvostoliittoon. Sekä Englanti että Saksa vetäytyivät pienen Suomen suojaan puolustaessaan nikkelietuaan. Saksa ei asettanut virallisesti Neuvostoliiton-suhteitaan alttiiksi Petsamon takia. Se ei ollut siihen vielä valmis.

Sotilaallisella yhteistoimintalinjalla alkoi jo syyskuussa asehankintojen ohella toinen toiminta, lukuisat upseerivierailut, jotka voidaan jälkeenpäin kokonaisuutena tarkastellen todeta myös osaksi Saksan suuresta idän sotaretken valmisteluohjelmasta. Jo viisi päivää Veltjensin saaman myönteisen vastauksen jälkeen sai Suomen Pääesikunta vastaanottaa kutsun lähettää upseeriryhmä tutustumaan länsirintaman sotänäyttämöön. Kenraali Tuompon johtamana teki 6 upseerin ryhmä syyskuussa tämän matkan Ranskaan tutustuen Länsivalliin, Maginot-linjaan ja Kanaalin rannikon puolustukseen. On yllättävää todeta, että jo tällöin niin merkittävässä asemassa oleva upseeri kuin OKW:n tiedustelupuolella palveleva eversti Kintzel sanoi matkan aikana Pariisissa järjestetyillä päivällisillä (13. 9.): "Jetzt greift Russland Finnland bestimmt nicht an, besonders wenn die Russen wissen, dass Deutschland Ihnen Waffen liefert".

Upseerivierailut jatkuivat. Lueteltakoon näistä merkittävimmät koko talven ajalta:

- 11 sotilaslääkäreitä marraskuussa
- vss-päällikkö, kenraali Sihvo apulaisineen marraskuussa
- 6 ilmavoimien upseeria helmikuussa
- 2 vanhempaa tykistöupseeria (tykkom-kurssilla) helmikuussa
- 2 maavoimien upseeria komentajakurssilla maaliskuussa
- 7 merivoimien upseeria kenraali Valveen johdolla huhtikuussa
- 3 panssariaseen upseeria huhtikuussa
- viestikomentaja apulaisineen toukokuussa.

Sotilasasiainmiehemme muistinpanoista voidaan kirjata yhteensä noin 70 upseerin käynti eri tehtävissä Saksassa syyskuun 1940 ja toukokuun 1941 välisenä aikana.

Saksalais-suomalaisen yhteistoiminnan kannalta merkittävimpiin kuuluvat kenraali Paavo Talvelan matkat. Sotamarsalkka Mannerheim valitsi jo elokuussa hänet aluksi kauttakulkuasioita hoitavaksi edustajakseen. Myöhemmin hän sai muita arkaluontoisia luottamustehtäviä. Kenraali Talvelan valinta kuvastaa omalla tavallaan niitä muotoja, joita noudatettiin yhteydenpidossa saksalaisiin. Asiat oli hoidettava "protokollan ulkopuolella" kuten sanonta kuuluu. Niitä hoitamassa piti olla kyllin arvovaltainen mutta kuitenkin samalla muodollisen virkavastuun ulkopuolella oleva henkilö, sellainen jonka sanalla olisi tarvittaessa pai-

noa, mutta jonka toimenpiteistä ei asiain toisessa käänteessä voitaisi panna viranomaisia vastuuseen. Kenraali Talvela oli juuri tällainen: arvossa pidetty sodassa ansioitunut rintamakenraali, jonka tiedettiin nauttivan ylipäällikön luottamusta. Hän oli virallisesti Pohjolan liikenteen toimitusjohtaja, jonka matkat Saksaan autokalustoa ja Petsamon liikenteen järjestelyjä koskevissa asioissa kuuluivat kuin luonnostaan asiaan. Mutta evp-kenraalina hänellä ei ollut virallista asemaa. Kun hän henkilönä oli tarmokas, itsenäisiin päätöksiinkin valmis sekä monissa sotilais- ja siviilialan tehtävissä laajan kokemuksen itselleen hankkinut, hän oli henkilönä erittäin sopiva. Osoituksena siitä, ettei hän ollut vain erillistä ”sotilaslinjaa edustavan” Mannerheimin asiamies, on se että hänet mainitaan Mannerheimin ja ministeri Kivimäen väliseksi yhdysmieheksi, hänen virkatiedotuksensa kulkivat lähetystön kautta ja muistiinpanojen mukaan hän neuvotteli tehtävistään Berliinin-lähetystössämme, mikä avusti häntä käytännöllisissä asioissa.

Kenraali Talvela sai tehtävänsä Mannerheimilta 28. 8. ja matkusti välittömästi Saksaan apulaisekseen määrätyn everstiluutnantti Stewenin kanssa. Talvelan tehtävät Saksassa rajoittuivat tällä kerralla kauttakulkukysymykseen liittyviin. Everstiluutnantti Stewen sai hoitaakseen sitä koskevat yksityiskohdat. Asian käsittelytavalle tyypillistä on, että ns ”kauttakulkusopimus”, oikeammin tekniset yksityiskohdat määrittävä suoritus sopimus syyskuun 12. päivältä, on everstiluutnantti Stewenin toisen (PvPE:n) ja majuri Ochs in toisen (Saksan ilmavoimien yleisesikunnan) osapuolen puolesta allekirjoittama. Saksalaisilla oli tässäkin muodon valinnassa selvä tarkoitus: osoittaa näin pienten virkamiesten allekirjoituksella koko jutun ”toisarvoinen ja vain tekninen” merkitys. Suomalaisia tämä ei tyydyttänyt. Varsinaisen kauttakulkusopimuksen muodollinen hoitaminenhan jätettiin Berliinin ministerimme huoleksi. Kenraali Talvela matkusti uudelleen Berliiniin, missä hän oli 19.—24. 9. Suomalaisen muodollisuus ei ilmeisestikään miellyttänyt saksalaisia, mutta heidän oli siihen suostuttava, kun kerran olivat lähteneet tälle tielle. Diplomaattinen asiakirja, oikea kauttakulkusopimus, laadittiin ylimalkaiseksi, ”koska kyseessä oli tilapäinen kuljetus”, ja se allekirjoitettiin mahdollisimman huomaamattomasti — allekirjoittajina ministeri Kivimäki ja valtiosihteeri Weizsäcker — 22. 9. Tuossa ylimalkaisuudessa kiintyy huomio mainintaan saksalaisten kuljetuksista ”Itämeren poh-

joisiin satamiin". Saksalaiset olivat saaneet portin auki Pohjanlahdella, ja varautuivat nyt saman tien sen levittämiseen tilanteen ja tarpeen mukaan etelämmäksikin.

B. Saksan asenne hahmottuu

Marraskuun 1940 tapahtumat panivat Suomen tarkkaavaisuuden erittäin tiukalle ja saksalais-venäläisten suhteiden kehitystä koetettiin seurata kaikkia kanavia myöten. Huomio kiintyi Molotovin Berliinin vierailuun 12.—13. 11., kuten monissa tutkimuksissa on osoitettu. Mannerheim lähetti kenraali Talvelan samaksi ajaksi Berliiniin, missä tämän tuli pyrkiä yhteyteen korkeitten saksalaisten sotilasviranomaisten kanssa saadakseen tietoja ja myös antaakseen niitä tarvittaessa. Ulkoasiainministeriö oli antanut samoja tehtäviä paikalliselle lähetystöllemme, johon Talvela tehtävässään tukeutui. Hänen tämänkertainen oleskelunsa tapahtumain polttopisteessä kesti ajan 8.—22. 11. Korkeat saksalaiset näyttävät olleen kuitenkin niin varattuja, ettei hän tänä aikana tavannut nimekkäistä kuin kenraali Thomasin ja merivoimien esikuntapäällikön, amiraali Schniewindtin. Talvelalla oli tilaisuus selostaa näille suomalaisten käsityksiä maan uhanalaisesta asemasta ja erikoisesti kriittiseksi kehittyvää Petsamon nikkelikysymystä, joka tietysti kiinnosti Wehrwirtschaftsamtin päällikköä. Amiraali Schniewindtiä taas kiinnosti Ahvenanmaan kysymys, mihin suomalaiset tässä kuten eräissä myöhemmissäkin yhteyksissä Mannerheimin toimeksiannosta kiinnittivät huomiota, koska tämän arveltiin olevan erikoisen aran saksalaisille. Olisihan venäläisten ilmestyminen Ahvenanmaalle merkinnyt jos ei hyvien suhteiden aikaista niin kuitenkin latenttia uhkaa Saksan intressissä olevalle meriliikenteelle. Saksalaisten suhtautuminen Ahvenanmaan kysymykseen oli samanlainen kuin nikkeliinkin: ei avointa Neuvostoliittoon näkyvää kannanottoa Suomen puolesta.

Tiedot Molotovin vierailusta ja Saksan asenteesta Suomeen tulivat tänne ulkoasiainministeriön kanavia. Jo 16. 11. tihkui AA:sta tietoja, ettei vierailu ollut Suomelle haitallinen. Niissä oloissa jopa virallisena saattoi pitää von Blücherin seuraavaa 18. 11. antamaa ilmoitusta Wittin-

gille: "Die Finnische Regierung mag davon ausgehen, dass Russland über unsern Wunsche, im Norden Komplikationen zu vermeiden, nicht im Zweifel. Wir glauben, dass Russland sich diesen Wunsch in seiner Politik gegenüber Finnland vor Augen halten wird". (von B:n päiväkirjasta). Sanojen asettelusta on huomattava sama sitoutumaton varovaisuus, jota saksalaiset käyttivät johdonmukaisesti eri yhteyksissä suomalaisten kanssa. Koska samanlaisia tietoja tuli suomalaisten korviin muitakin teitä, saattoi meidän johtomme muodostaa tietynlaisen käsityksen Hitlerin "sateenvarjosta", jota hän oli pitänyt Suomen suojana. Mutta samalla he saattoivat todeta, että saksalaiset välttivät jatkuvasti takaamasta Suomelle mitään ja asettumista virallisesti Neuvostoliiton tielle.

Suomi etsi edelleen tukea myös Ruotsista ja unioniajatus tuli uudelleen esille. Samoihin aikoihin oli Suomen presidentinvaali ajankohtainen presidentti Kallion ilmoitettua eroavansa terveydellisistä syistä. Mannerheim lähetti kenraali Talvelan jälleen yhteydenottomatkalle Berliiniin. Tämä tapahtui 7.—19. joulukuuta. Tällä kerralla Talvelalla oli tilaisuus tavata sekä kenraalileversti Halder että itsensä valtakunnanmarsalkka Herman Göring peräti kaksi kertaa.

Käynti Halderin luokse järjestyi 16. 12. Talvela esitti Suomen tarpeita ja huolia, kuten materiaalinmenetyksiä ja -puutteita sekä lentokoneiden ja raskaiden tykkien tarvetta. Myös Petsamon ja Ahvenanmaan kysymykset olivat esillä. Halder rauhoitti vakuuttelemalla, että Suomi saa menetyksensä korvatuiksi. Ruotsin ja Suomen unioniajatuksen hän jätti poliittisen johdon kanssa keskusteltavaksi, mutta otti esiin mahdollisuuden komentaa joitain suomalaisia upseereita jatkokoulutustilaisuuksiin Saksaan (vrt edellä luetellut kurssikomennukset). Kokonaan uutta suomalaisille olivat Halderin tiedustelut, jotka koskivat Suomen puolustusvalmiutta ja keskityssuunnitelmia. Talvela saattoi evp-kenraalina välttää vastaamisen näihin kysymyksiin, mutta ne jäivät elämään ja OKH:n y:n päällikön tekeminä ne olivat omiaan paljastamaan suomalaisille, että saksalaisilla on meneillään suunnittelutyö, joka on jossain yhteydessä Suomen puolustusvoimain käyttösuunnitelmien kanssa. Halderin paljon paljastava lopputoteamus oli, että Saksa on kiinnostunut itsenäisestä Suomesta, mutta on itse nyt sikäli vaikeassa asemassa, että Suomen tukemisen täytyy tapahtua epäsuorasti.

yllä mainitun huhun vakuuttamalla: "Venäläiset eivät tule ja jos ne tulevat, ne saavat meidän kanssamme tekemistä. Olemme lujasti Pohjolessa, meillä on siellä runsaat varastot. Meillä voi olla vielä paljon yhteistä tekemistä. Te saatte menettämänne takaisin". Mutta sitten tuli tavallaan vakuuttavuuden peruutus: "Tämä on tietysti minun henkilökohtainen mielipiteeni. Venäläiset eivät pidä meistä, sen me tiedämme. Ei liioin Führer pidä heistä, hän rakastaa urhoollisia kansoja". Myös uusi 11. 1. 41 allekirjoitettu saksalais-neuvostoliittolainen kauppasopimus huolestutti suomalaisia. Mitähän senkin takana mahtoi olla? Saksa pelasi Suomeen päin sittenkin edelleen sammutetuin lyhdyin, oman aika-aulunsa mukaan, joten yhteistoiminnan voi syyllä sanoa ontuneen.

III SOTILAALLISEN YHTEISTOIMINNAN TUNNUSTELUA

A. Saksa raottaa tulevaisuutta

Saksan suunnitteluakataulu edellytti uuteen vuoteen tullessa tietojen saantia Suomen puolustusvoimien perussuunnitelmista. Siihen tajoitui tilaisuus kun Suomen yleisesikunnan päällikkö, kenraali E Heinrichs vieraili tammikuun 1941 lopussa pitämässä Saksan maavoimien yleisesikunnassa esitelmän Suomen talvisodasta. Tämä matka on ollut puheena ainakin jo 12. 12. Attaschéabteilungissa. Matkansa aikana korkea suomalainen vieras tapasi kahteen otteeseen kenraali Halderin, ensin lounaspöydässä, missä isännällä oli tilaisuus epävirallisesti esittää tunnustuksen ja ihailunsa ilmauksia Suomen sankarillisesta taistelusta ja valittelunsa siitä, että Saksan oli poliittisista syistä pysyttävä kylmänä ja syrjässä. Toinen tapaaminen oli Halderin virkahuoneessa. Molemmilla kerroilla oli läsnä myös kenraaliluutnantti Paulus, OKH:n I päämajamestari, jonka johdossa olivat sotatoimintasuunnitelmat. Myös Saksan Helsingissä ja Suomen Berliinissä olevat sotilasasiamiehet olivat läsnä. Keskustelusta saksalainen Greiner antaa kirjassaan "Die Oberste Wehrmachtsführung" kuvan kuin siinä olisi jo sovittu asioita. Halder on omiin muistiinpanoihinsa merkinnyt tietonaan muun muassa, että suomalaiset saavat "in Hauptstossrichtung" 6 divisioonaa. Eversti Hornin

muistiinpanot ovat asian arkaluontoisuuden takia kovin suppeat, mutta sellaisina paljastavat: todella uutta ja merkittävää oli saatu tietää. Suomen puolustusvoimain yleisesikunnan päällikkö vastasi tuon keskustelun aikana saksalaisen kollegansa kysymyksiin, jotka koskivat Suomen lkp:n kestoaikaa ja keskitysajatuksia. On ilmeistä, että saksalainen keskustelukumppani on tavalla tai toisella perustellut kysymyksiänsä. Olsihan ollut suorastaan loukkaavaa kysellä niin arkaluontoisia ja keskeisiä kysymyksiä vieraan maan yleisesikunnan päälliköltä, jos ei itse puolestaan olisi osoittanut tälle luottamusta kertomalla jotain omasta suunnittelustaan. Vaikka onkin osoituksia, että eräät suomalaiset ovat olleet hyvinkin alttiita tarjoamaan palveluksiaan saksalaisille, muun muassa Suomen ulkoministerin avomielisyys tuntuu yllättävältä, niin ei ole mitenkään uskottavaa, että saksalaisiin tunnetusti pidättyväisesti suhtautuvan Mannerheimin lähin apulainen, hillityn harkitseva kenraali Heinrichs olisi paljastanut Suomen sotasalaisuuksia Halderille ilman loogista asiayhteyttä. Asiasta oli voitu keskustella jo Suomessa etukäteen, sillä olivathan Halderin kuutta viikkoa aikaisemmin Talvelalle tekemät kysymykset Mannerheimin tiedossa.

Voidaan siis lähteä siitä, että yleisesikuntapäälliköiden välisessä keskustelussa saksalaiset raottivat merkittävällä tavalla tulevaisuuden verhoa. Suunnitelmansa he esittivät tietysti vain hypoteettisena varautumisena ja vain siltä osalta, mikä on asian siinä vaiheessa ollut välttämättömintä. Mutta tämäkin on antanut suomalaisille ainesta heidän omaan tilanteenarviointiinsa ja asioihin suhtautumiseensa. Vaikka kyseessä oli muodollisesti kahden yleisesikuntapäällikön "akateeminen" keskustelu, on sitä pidettävä suomalais-saksalaisen sotilaallisen yhteistoiminnan myöhemmän muotoutumisen kannalta merkittävänä. Olihan keskustelua "havainnollistettu konkreettisella esimerkillä".

Näitä asioita jälkeinpäin tutkittaessa on kiinnitetty huomiota siihen, että Halder on päiväkirjaansa merkinnyt suomalaisten saavan hyökkäykseen ("in Hauptstossrichtung") 6 divisioonaa. Tämän on katsottu osoittaneen suomalaisten jo tuolloin — tammikuussa 1941 — olleen mukana hyökkäyssotaa suunnittelemassa. Halderin päiväkirjamerkinnot ovat kuitenkin kauttaaltaan peräti lyhyitä. Jos ei asioita muuten tunne, niiden merkitys voi jäädä lukijalle käsittämättömäksi tai johtaa hänen ajatuksensa harhaan. Halder on ollut keskittynyt suuroffensiivin

suunnitteluun. Tämähän oli hallinnut Saksan maavoimien yleisesikuntaa jo edellisestä syksystä alkaen ja varsinkin marraskuulta, jolloin Hitler oli allekirjoittanut Weisung 21:n. Omissa suppeissa muistiinpanoissaan hän siis on käyttänyt nimityksiä "Stossrichtung" itään viittaavista suunnista. Ja niin on tapahtunut tässäkin tapauksessa, vaikka ajatellun nuolen alkupää olikin Suomen alueella. Heinrichs taas on varmaankin rajoittunut informaatiossaan vähimpään, siis vain suomalaisten suunnitteleman perusrühmityksen ylimalkaiseen hahmotteluun samoin kuin kyseeseen tulevien aikalaskelmien suuruusluokkien ilmaisemiseen. Koska meidän silloinen perussuunnitelmamme oli täysin — ja yksinomaan — defensiivinen ja alkuryhmitys sen mukainen, ei voida olettaa että Heinrichs olisi antanut mielikuvituksensa lentää tästä edelleen. Tulihan saksalaisten esitys kaikesta huolimatta yllättävänä. Heinrichs itse onkin puhunut Halderin "yllättävästä puheliaisuudesta". Suomalainen on esittänyt defensiivisen alkuryhmituksen, saksalainen on ajatellut sen offensiiville tarjoamia mahdollisuuksia ja muotoillut muistiinpanonsa sen mukaisesti.

Kenraali Heinrichsin käynti huomattiin Berliinissä hyvin edustavasti. 50 korkeaa upseeria oli hänen esitelmäänsä kuulemassa. Ja Suomen lähetystössä oli läsnä 26 henkeä hänen kunniaksseen järjestetyillä päivällisillä. "Hyödyllisiä keskusteluja", on merkitty muistiin tästä tilaisuudesta.

B. Tunnustelu jatkuu

Kenraalien Halderin ja Heinrichsin keskustelussa oli saatu molemminpuolinen tuntuma hypoteettisen yhteistoiminnan mahdollisuudesta yleensä. Nyt sen käytännöllisiä edellytyksiä oli tutkittava. Kahden korkean saksalaisvierailun voi laskea kuuluvan jo tähän työvaiheeseen. Ensimmäisenä ennätti Suomeen Saksan ilmavoimien päämajamestari kenraaliluutnantti von Seydel. Yhteistoiminnan muotoja tarkasteltaessa tulee kysyneeksi, mikä merkitys tällä matkalla oli. Oliko kyseessä vain muodollisuuksiin kuuluva vierailu, jolla kokeiltiin sellaisen herättämää huomiota, vai oliko kenraali von Seydelillä todella tärkeitä tehtäviä Suomessa. Tämä on vaikea päätellä niukkojen lähteiden takia. Saksalai-

set etappiorganisaatiot Pohjois-Suomessa kiinnostivat ainakin virallisesti Luftwaffea — palvelivathan ne it-joukkoja. Siksi Luftwaffen päämajamestarin käynti niiden toimintaolosuhteisiin tutustumassa oli selitettävissä ja siksi Auswärtiges Amt saattoi näyttää mukanaolonsa asioissa. Matka monine valmisteluineen saattaa olla laskettavissa myös vain Saksan omasta organisaatiosta johtuvaksi. Göringkin halusi lähettää oman Luftwaffensa miehen asialle. Eihän Luftwaffea saanut unohtaa ja olihan sen käytössä pohjoisilla alueilla omat probleemansa.

Edellistä konkreettisempi oli Saksan Norjan joukkojen esikuntapäällikön, eversti Buschenhagenin matka Suomeen helmikuun jälkipuoliskolla. Matkan tarkoituksiksi ilmoitettiin Norjassa olevien joukkojen puolustautumisedellytysten tiedustelu. Se ulottui Sallaan ja Rovaniemelle. Isäntänä oli matkalla PvPE:n operatiivisen osaston päällikkö eversti Tapola. Tuosta talvisesta Lapin matkasta on monia kertomuksia ja käsityksiä. Muutaman päivän aikana talvisen pimeässä Lapissa ei eversti Buschenhagen ole voinut kovinkaan suuria saada aikaan henkilökohtaisella tiedustelullaan. Hän on voinut saada henkilökohtaisen mielikuvan yleisistä olosuhteista ja tiestöllisistä kysymyksistä, mutta maastotiedusteluksi ei matkaa voi sanoa. Sellaiseen saksalaisilla oli tilaisuus kauttakulkuliikenteensä ja etappiorganisaationsa ”sivutuotteena”. Mutta matkan aikana on voitu keskustella monista asioista ”ulkopuolella pöytäkirjan”, on voitu molemmin puolin tutustua katsantokantoihin ja muutenkin henkisesti valmistautua mahdollisen yhteistoiminnan varalta. Keskustelut ovat voineet olla sitoumuksetonta ammattimiesten keskeistä yleisten periaatekysymysten ja oletettavissa olevien mahdollisuuksien pohdintaa. Buschenhagen, joka muuten on osoittautunut varsin halukkaaksi menemään muistipanoissaan tapahtumain edelle, on tästä matkasta merkinnyt pyöreästi, että keskusteluissa päästiin periaatteelliseen yksimielisyyteen. Itse asiassa metodisesti saksalaisten tarkoituskin saattoi olla nimenomaisesti varovaisesti edeten pitää yllä aikaansaadua kosketusta ja aikaansaada keskinäistä tuntemusta, millä tulisi aikanaan olemaan käytännöllistä merkitystä.

Matkan johdosta on suomalaisellakin taholla varmaan osattu tehdä omia johtopäätöksiä ja soveltaa niitä Perä-Pohjolan sotilasläänin suunnittelutyöhön. Kun kerran oli saatu vihiä Saksan offensiivisesta varautumisesta, oli aihetta upseerikoulutuksessakin suunnata ajatuksia muu-

hunkin kuin pelkkään defensiiviin. Kevään kuluessa toimeenpantiin meillä armeijakunnittain sotapelit, joissa tutkittiin rajoitettuja operaatiomahdollisuuksia myös puolustusasemien etupuolelle.

IV SOTILAIDEN YHTEYDENOTOT VIRALLIS- TETAAN

A. Salzburgin, Berliinin ja Helsingin neuvottelut

Vaikka käytettävissä olevat lähteet osoittavatkin, että Suomen sotilasjohto on ollut jatkuvasti yhteydessä poliittisen johdon kanssa ja että sotilaiden matkoja koskevat tiedotukset ovat kulkeneet meillä ulkoasiainministeriön ja lähetystöjen kautta, oli suomalais-saksalainen sotilaallinen yhteistoiminta tapahtunut kevääseen 1941 saakka ahtaasti tulkiten muodollisesti virallisen diplomaattisen kanssakäymisen ulkopuolella. Ministeri Kivimäki oli Berliinissä seurannut tilanteen kehitystä ja jo maaliskuussa hän saattoi informoida tasavallan presidenttiä odotettavissa olevan poliittisen käänteän varalta. Tämän käänteän aikataulun määrätti Saksan hyökkäysvalmistelujen edistyminen ja se tapahtui toukokuun 20. päivänä. Silloin Saksan valtakunnanjohtajan erikoislähettiläs esitti Suomen presidentille sotilasvaltuuskunnan lähettämistä Saksaan mahdollisia yhteistyöneuvotteluja varten.

Seurauksena olivat Salzburgin ja Berliinin neuvottelut 25. ja 26. 5. Nyt kun kosketuksenotto oli muodollisesti virallistettu, määrättiin Suomen puolella tehtävään virallisessa asemassa oleva henkilö, yleensä päällikkö. Keskustelujen yleiskulku ja niissä esillä olleet asiat ovat tunnettuja. Saksalaisten menetelmään on syytä vielä kiinnittää huomiota. He eivät vielääkään paljastaneet korttejaan kuin pieneltä osalta. Suoranaisena hämäyksenä voidaan pitää puhetta venäläisten kanssa meneillään olevista keskusteluista. Miksi tämä hämäys? Suomalaiselta taholta on jälkepäin osoituksena siitä, ettei Suomi ollut mukana hyökkäyksen valmisteluissa vaan ainoastaan varautumisessa mahdollisen sodan syttymisen varalta mainittu myös nuo kerrotut neuvottelut. Tämä oli muun muassa puolustuksen painavana perusteluna sotasyllisyysoikeudenkäynnissä.

Ei ole kuitenkaan uskottavaa, että saksalaiset olisivat sepittäneet kertomuksen neuvotteluista, jotta suomalaiset saisivat siitä mukaantulolleen viattomuuden todistuksen. Kyllä heidän tarkoituksensa on ollut paljon itsekkäämpi. Ei liioin ole loogista, että tuo kertomus olisi salaamisnäkökohtien vuoksi kerrottu. Mitä se olisi salannut, kun sotatapauksessa käytettävä suunnitelma kuitenkin oli paljastettava? On ilmeistä että neuvottelukertomus oli keksitty peukaloruuviksi suomalaisille. Vielä ei ollut mitään luvattu, mutta eivät suomalaisetkaan olleet mitään luvanneet. Päinvastoin viittä päivää aikaisemmin selvin sanoin ilmoittaneet, ettei Suomi aio hyökätä eikä muutenkaan sotkeutua suurvaltatasoan. Suomalaisille oli nyt annettava mielikuva, että neuvottelupöydän ääressä pelataan toisaalla paraikaa korkeilla panoksilla ja että Saksakin on siinä kireällä ja voi joutua antamaan Neuvostoliitolle jotain — vaikkapa taas vapaat kädet Pohjolassa. Jos suomalaiset saavat tämän kuvan, he pyrkivät kaikin keinoin pysymään Saksan kelkassa — ja siis suhtautumaan nyt tehtävään yhteistyötärjoukseen myönteisesti. Edellä esitetty ajatustyönä luotu tulkinta sopii yhteen Saksan aikaisempien menettelytapojen kanssa.

Salzburgissa saksalaiset olivat suurpiirteisiä suomalaisten osallistumisen suhteen. Suomalaisilta ei odotettaisi uhrauksia vaativia ponnisteluja. Berliinissä esitettiin jo toivomuksia voimien aktiivisestakin käyttämisestä. Kummassakin tilaisuudessa saksalaiset tyytyivät kuitenkin suomalaisten täysin sitoutumattomiin kannanottoihin. Tämähän sopi yhteen heidän oman käyttäytymisensä kanssa neuvottelukertomuksiin. Niin paljon päästiin kuitenkin jo käytännön kysymyksiin, että mahdolliset Suomestakin lähtevät hyökkäyssuunnat olivat vertailtavina samoin voimain jaoista esitettiin ajatuksia. Suomalaiset viipyivät Berliinissä kaksi päivää varsinaisten neuvottelujen jälkeen. Näitä käytettiin alempien tasojen kosketuksenottoihin ja käytännöllisten materiaaliasiain selvittelyyn.

On ilmeistä, että saksalaiset tulivat 3. 6. Helsinkiin jatkamaan keskusteluja siinä uskossa, että nyt voidaan asioista sopia jo sitovasti. Mutta suomalaiset olivat johdonmukaisen rebellisesti kannallaan; ei hyökkäyssotaa. Salzburgissa tarjoiltu neuvottelukertomus oli tehnyt tehtävänsä yli odotusten. Tätä taas ei sopinut paljastaa ilman muuta aprilliksi, vaan sitäkin peliä oli jatkettava, kunnes se 12. 6. mennessä loppui vähin

äänin. Ennen saksalaisten neuvottelijain tuloa Helsinkiin oli täällä 30. 5. korkean tason neuvottelu, jossa olivat läsnä Ryti, Rangell, Witting, Walden, Mannerheim, Heinrichs, Talvela ja Kivimäki. Viimemainittu sai Saksaan palatessaan mukaansa kaksi karttaa, joissa on esitetty suomalaisten rajantarkistustoivomuksia sksalaisten venäläisten kanssa käymisensä "neuvotteluissa" huomioon otettavaksi. Tuossa kokouksessa oli Salzburgissa kuultu ja sen jatkona Helsingissä pian puhuttava pohdinnan alaisena.

Helsinkiin 3. 6. saapuneet everstit Kinzel ja Buschenhagen odottivat siis, että suomalaisilla neuvottelijoilla oli jo valmiina "poliittinen valtakirja", mutta kun sellaista ei ollut, jatkuivat keskustelut edelleen näkökohtia selvittelevinä ja eri mahdollisuuksia kirjaavina. Kun saksalaiset kuitenkin koettivat saada suomalaisilta jotain vastausta, kävi kenraali Heinrichs ulkoministerin puheilla tiedustelemassa, mitä näille voisi vastata ja pyytämässä jotain todistusta siitä, ettei sotilaita syytetä omin päin ulkomaalaisten kanssa keskustelemisesta. Tällöin ministeri Witting kirjoitti hänelle seuraavalla tekstillä varustetun paperilapun: "Hallitus on tietoinen sotilashenkilöiden saksalaisten kanssa käymistä keskusteluista, mutta pidättää päätöksen teon itselleen, R. Witting". (Kenraali Heinrichs on näyttänyt minulle tämän todistuskappaleen siitä, ettei poliittista johtoa ole sivuutettu. Olen esittänyt sen sanamuodon tässä muistini perusteella.)

Everstit Kinzel ja Buschenhagen laativat keskusteluistaan muistiinpanot, Kinzel oikein "pöytäkirjan" muotoon. Tästä voi päätellä, mitä asioita keskusteluissa on kosketeltu, mutta se ei vielä todista sitä että näistä asioista olisi sovittu, kuten "pöytäkirjassa" mainitaan. Kysymys siitä onko keskustelu ollut konkreettista vai hypoteettista on tulokinnanvarainen. Se että monet asiat, kuten esimerkiksi Pohjois-Suomessa olevien joukkojen alistaminen saksalaisille, väliraja ja osittain liikekannallean aikataulukin ovat tapahtuneet todellisuudessa kuten Kinzelin "pöytäkirjassa" on mainittu, johtaa ajatuksen siihen, että asiasta olisi etukäteen sovittu. "Sopimusten" sanamuoto ei kuitenkaan ole sitova eikä niissä missään tapauksessa ole suomalaisten merkintöjä. Yhteensattuma on ymmärrettävissä myös siltä pohjalta, että saksalaiset toimivat tietoisesti oman aikataulunsa mukaan ja he kirjoittivat muistiot itselleen, omille esimiehilleen.

B. Sotilaallisia erikoiskysymyksiä

Touko-kesäkuulle tultaessa yhteistyökeskustelut olivat saaneet varsin konkreettisia muotoja. Ne eivät enää rajoittuneet molemminpuoliseen informaatioon, kuten tunnusteleavassa alkuvaiheessa oli ollut, vaan koskettelivat jo monia käytännön yksityiskohtia. Tällaisista voidaan mainita merkittävimpinä liikekannallepanon ajankohta, suomalaisten päävoimien käytön suuntaaminen joko Laatokan Karjalaan ja edelleen tai Kannakselle, saksalaisten käyttöön pohjoisessa alistettavat voimat ja Hangon kysymys sekä monet merivoimien käyttöön liittyvät kysymykset.

Liikekannallepanon ajankohta oli periaatteessa pulmallisin kysymys. Suomalaiset ilmoittivat saksalaisille kuinka kauan heidän lkp:nsa ja keskityksensä kestävät. Mutta saksalaiset eivät ilmoittaneet, milloin toiminta alkaa — ja alkaako se todella varmasti. Tämä johti edestakaisen, jopa ristiriitaisten sähkeitten vaihtoon kesäkuun puolivälissä, kun saksalaiset uskoivat suomalaisten kanssa sopineensa aikataulusta, mutta suomalaiset eivät suinkaan suostuneet kompromettoimaan itseään lkp:lla ennen kuin sellaiseen oli poliittisesti täysin varma syy. Tässä siis valmistelujen ajan epäsuhtaisen yhteistoiminnan vaikutus ulottui lopulliseen suoritushetkeen saakka.

Kysymys siitä suunnataanko suomalaiset voimat Laatokan pohjois- ja koillispuolitse vai länsi- ja lounaispuolitse on ollut teoreettisen keskustelun kohteena jo varsin aikaisessa vaiheessa. OKW:n kanta, joka oli vaatimattomampi, tuntuu olleen läntisen suunnan puolella, OKH taas on toivonut mahdollisimman voimakasta suomalaisten esiintymistä Laatokan koillispuolitse. Asia on jäänyt siihen, että suomalaiset ohjaavat keskityksensä siten, että jatko voi tapahtua kumpaan suuntaan tahansa. Saksalaisten mieleen on jäänyt kuitenkin koillinen suunta, ehkä osittain sen takia, että suomalaisten taholta oli kyllin ajoissa ja kyllin selvästi annettu ymmärtää, etteivät suomalaiset tule missään tapauksessa osallistumaan hyökkäykseen Leningradia vastaan, osaksi ehkä sen takia, että OKH odotti suurempaa tulosta koillisesta suunnasta. Saksalaisten kanta tulee selvästi ilmi kenraali Erfurthin muistutpanoista. Kun hän oli esittelykäynnillä presidentti Rytin luona pari päivää Suomeen tuloonsa — 13. 6. — jälkeen, oli tästä ollut puhetta ja Rytin kysyessä oli

Erfurth ollut koillisen suunnan kannalla. Siksipä hän päiväkirjansa mukaan ihmetteleekin 19. 6. sitä, miksei Päämajaa sijoiteta Joensuuhun, ja suuri on hänen ihmetyksensä kun hän sai 23. 6. kuulla, että ylijohdon erikoisjoukkoja ohjataan Kannaksen suuntaan. Ja vielä täydellisempi oli Erfurthin yllätys, kun hän tapasi Mannerheimin ensi kertaa Mikkelissä ja tämä puhui ensimmäisestä hyökkäyksestä Hiitolan suuntaan. Mannerheim oli selvitellety Kannaksen nopean valtauksen sekä sisäpoliittis-psykologista että myös kansantaloudellista merkitystä. Menetetyn alueen takaisin valtaaminen Kannaksella ja hyökkäys Leningradia vastaan olivat suomalaisten silmissä kaksi täysin erillistä asiaa, vaikka saksalaiset eivät sitä ehkä huomanneet. Erfurth kirjoittaa päiväkirjassaan perustelleensa itäisen suunnan edullisuutta ”laajasti ja järkevästi”. Oli perustelija ollut kuka tahansa, itäänhän se hyökkäys ylipäällikön 27. 6. illalla tekemällä päätöksellä suunnattiin. Suomalaisena valmistelevana asiakirjana on eversti Tapolan voimien käytöstä laatima muistio, jonka marginaaliin on kirjoitettu sanat ”saksalaiset ovat esittäneet samaa”.

Suomalaisten voimien käytöstä ja määrästä pohjoisessa oli myös puhetta jo toukokuussa. Petsamossa olevien vähäisten suomalaisten joukkojen alistamisesta sotatapauksessa saksalaisille oltiin alun alkaen yksimielisiä. Mutta niiden joukkojen — sodan ajan 3. ja 6. D:n — jotka suomalaisten keskityssuunnitelmien mukaan oli aiemmin ajateltu sille alueelle, minkä saksalaiset ottaisivat Pohjois-Norjan ja Norjassa olevien joukkojensa puolustamista silmällä pitäen vastuulleen, alistamisesta saksalaisten käyttöön oltiin eri mieltä. Saksalaiset katsoivat, että käytännöllisistä syistä, jo salaamisnäkökohtia silmällä pitäen heidän oli mahdollonta keskittää Suomen Lappiin niin paljon voimia kuin siellä tarvittaisiin. Suomalaiset taas katsoivat, että he tarvitsevat kaikki voimansa etelämpänä. Syynä voi olla myös suomalaisten haluttomuus niin kiinteään yhteistoimintaan. Käytännön seikat johtivat kuitenkin ajatukset yhtymään niin, että suomalaiset suojaavat yhdellä ja lopulta kahdella divisioonalla saksalaisen keskityksen ja sitten näiden etenemisen ja eteläisen sivustan rajalle saakka. Tämän jälkeen suomalaiset joukot olisivat vapaat käytettäväksi etelämpänä. Mutta Mannerheim halusikin säilyttää suomalaisten joukkojen käyttömahdollisuuden myös rajan yli. Ilmeisesti hän täten varautui myös omaan aktiivisuuteen ja täten suomalaisten itsenäisempään asemaan. Jos suomalaiset olisi etukäteen päätetty

pysäyttää rajalle, olisi menetetty mahdollisuudet vaikuttaa sotatoimiin ja tavoitteiden määrittämiseen pohjoisella kaistalla.

Kolmantena keskustelun alaisena erikoiskysymyksenä oli venäläisten tukikohta Hangossa. Suomalaisilla ei ollut ilmavoimia eikä raskasta tykistöä, jota tällaisen linnoitetun tukikohdan pehmittäminen olisi edellyttänyt. Sen tehokkaan eristämisen ja ahdistamisen laskettiin vaativan 2—3 divisioonaa, mikä merkitsisi olennaista voimien heikentymistä pääsuunnassa. Kun suomalaiset lisäksi laskivat, että Hangon tukikohta oli uhka lähinnä juuri saksalaisia — heidän meriliikennettään — vastaan, minkä saksalaisetkin tunnustivat, koettivat suomalaiset saada saksalaisia kiinnostumaan tästä. OKW:n kenraali Jodl tosin oli jo melko aikaisessa vaiheessa huomauttanut, että alkuvaiheessa riittää vain Hangon eristäminen. Myöhemmässä suunnittelussa otettiin kuitenkin huomioon saksalaisten voimien käyttö täällä, jo niin pitkälle että saksalaisen 163. D:n majoittumista varten suunniteltiin tiloja ja kenraali Engelbrecht kävi paikan päällä.

Kaikki edellä mainittu voidaan suomalaisten puolelta selittää vielä varautumiseksi kaiken, nyt myös jo hyvin todennäköisenä olevan varalta. Mitään yhteistoimintaan velvoittavia käskyjä ei ollut annettu. Saksalaisten 7. 6. alkaneet Lappiin suuntautuneet kuljetukset olivat kuitenkin jo sitä luokkaa, että niiden ilmestymisen Suomen alueelle voi hyvällä syyllä sanoa olleen ristiriidassa Suomen puolueettomuuden kanssa. Olihan Saksa sotaa käyvä maa. Nämä kuljetukset aiheuttivat koordinaatioita Pohjois-Suomessa, ja niinpä suomalaiset astuivat jo muodollisestikin puolueettomuuden rajan yli kun 15. 6. annettulla käskyllä V (sodan ajan III) AK alistettiin saksalaisten johtoon. Tästä oli ollut puhe jo Helsingin keskusteluissa 3.—6. 6. On ilmeistä, että Norjan armeijan esikuntapäällikkö, eversti Buschenhagen, joka tunsu paikallisena saksalaisena upseerina aivan henkilökohtaisesti vastuunsa vaikean Lapin rintaman sotatoimien valmisteluista, on tätä kiirehtinyt. Mutta sittenkin tekee mieli kysyä, oliko tämä alistaminen jo silloin tarpeellinen? Perä-Pohjolan sotilasläänin esikunta ja V AKE olivat joutuneet jo tähän mennessä monen yhteisen käytännön kysymyksen eteen saksalaisten kanssa pitkin kauttakulkuliikennekautta. Yhteistoiminta olisi varmaankin voitu hoitaa vielä viikon tai parin ajan ilman virallista alistamista. Nyt suomalaiset ”syyllistyivät” aivan ilmeiseen puolueettomuutensa rikkomiseen.

Maininnan ansaitsee se, ettei tämä näytellyt sen kummempaa osaa sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä.

III AK sai ensimmäisen operatiivisen käskynsä saksalaisilta jo 16. 6., jolloin se sai 10. 6. päivätyt ”operaatio-ohjeet Suomen V AK:lle”. Buschenhagen piti kiirettä. Saksan Norjan armeijan Rovaniemelle sijoittuneelta komentopaikalta annettu ensimmäinen yhteiskäskey on päivätyt kesäkuun 17. päivälle. III AKE:ssa se on merkitty vastaanotetuksi 18. 6. iltapäivällä. Todellinen yhteistoiminta oli alkanut.

V YHDISTELMÄ

Koottaessa niitä ajatuksia, joihin suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan vaikutteiden ja menettelytapojen tarkastelija päätyy, voidaan ne pelkistää seuraaviksi:

1. Ministeri von Blücher sähköitti esimiehelleen keväällä 1940: ”Tunnette mielipiteeni, että Suomella Ahvenanmaan saaristoinen on avainasema pohjoisella Itämerellä ja että Venäjän tapaisen suurvallan suorittama Suomen miehitys tekisi Saksan sotilaspoliittisen aseman kestävämmäksi. Sitä paitsi Suomi on suurimerkityksellinen erityisesti sotateollisuudellemme raaka-aineiden, kuten molybdeenin, kuparin ja puun lähteenä”. Tuossa on keskitetysti sanottu Saksan silloiset Suomen intressin syyt. Ne olivat poliittiset ja taloudelliset.
2. Saksan strateginen mielenkiinto ja sen myötä yhteistyöpyrkimykset syntyivät vasta idän hyökkäysajatuksen kehittyessä ja ne voimistuivat sen suunnittelun edistyessä. Niiden voimakkuusaste on suoraan verrannollinen siihen, mikä merkitys Suomen suunnalle Barbarossa-suunnitelman eri vaiheissa annettiin.
3. Saksalaisten menettelytapoihin vaikutti aivan olennaisesti Saksan omien valmistelujen keskeneräisyydestä johtuva sidonnaisuus muodollisesti hyviin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa. Se johti suomalaisten tilanteen arviointia vaikeuttavaan dualismiin sekä virkapor-taissa että henkilökohtaisissa kanssakäymisissä.

4. Neuvostoliiton toimenpiteet ja Suomen eristetty asema painoivat Suomen hakeutumaan taloudelliseen yhteistoimintaan Saksan kanssa. Pyrkinessään saamaan tukea Saksalta Suomi joutui tähän — muutenkin vahvempaan osapuoleen nähden entistäkin heikompaan neuvottelukumppanuuteen.
5. Saksalaisten yhteistoimintataktiikkaan kuului pelata peitetyin korkein oman aikataulunsa mukaan ja mikäli mahdollista ohi virallisten diplomaattisten kanavien. Suomi puolestaan pyrki avoimeen ja muodollisin sopimuksin vahvistettuun yhteistoimintaan. Suomi ei voinut näissä oloissa noudattaa loogista ohjelmaa vaan yhteyksiä oli käytettävä hyväksi aina tilanteen tarjoutuessa.
6. Saksan yhteistoimintataktiikka johti Suomessa sotilaat tehtäviin, joissa muuten olisi käytetty ulkoasiainministeriön virkakuntaa. Mannerheim oli tässä tapauksessa avainasemassa ja hän käytti luottamusmiehiään varsin joustavan tarkoituksenmukaisesti silti sivuuttamatta poliittista johtoa.
7. Suomalaiset olivat melko herkkiä ottamaan täydestä saksalaisten yksityishenkilöinä lausumat mielipiteet, minkä takia Berliinin lähettiläämme oli pakko usein varoittaa perusteettomasta optimismista. Sukua tälle oli eräiden suomalaisten — nimenomaan ulkoministerin avomielisyys. Koska he pelkäsivät, että Saksa voisi kääntää kelkansa, jos sen pohjoinen politiikka osoittautuisi hankalasti ajettavaksi, he omalta osaltaan helpottivat sitä täältä käsin. Voi olla, että Saksan näin saama mielikuva oli omiaan voimistamaan siellä käsitäyksiä Suomen yhteistoiminta-alkuudesta.
8. Lukuisissa eri tason kontakteissa on yhteistyölle kehittynyt käytännöllinen lähtökohta, joka loi mahdollisuudet välittömään aktiiviseen yhteistoimintaan ilman olennaisia alkuhankaluuksia.
9. Saksalaisten kauttakulkuesitykseen suostuminen oli konkreettinen tapaus, josta voidaan nähdä alkaneen sotaan johtaneen tapahtumasarjan. Tuon tapauksen jo tapahtumishetkellä ”peruuttamattomaksi” väittäminen on kuitenkin jälkiviisautta, sillä kehityksellä olisi voinut olla toisiakin mahdollisuuksia. Vaikka saksalais-venäläisestä konfliktista puhuttiin jo keväällä 1940, ei sitä suinkaan ollut silloin päätetty. Asiaa voidaan tarkastella siltäkin kannalta, että tuo kaut-

takulku auttoi Suomea välttämään Baltiassa tapahtuneen kehityksen, koska sen varoittamana Neuvostoliitto hidasti oletettua toimintaohjelmaansa, ja sen seurauksena oli sille otollisen ajan umpeen kuluminen. Näin ajatellen Göringin lause Talvelalle 18. 12. 40, että kauttakulkuesitykseen suostuminen ”ratkaisi Suomen kohtalon”, ei ehkä ollutkaan vain mahtipontinen fraasi.

Suomalaisten suhtautumisesta saksalaisiin ja heidän osallistumisestaan mahdollisen sodan varalta käytyihin yhteisiin neuvotteluihin voi tulla kahdenlaiseen lopputoteamukseen. Voidaan sanoa, että suomalaiset antoivat houkutellessaan mukana hyökkäyssodan valmisteluun. Mutta voidaan myös täysin perustellusti päätyä loppuarviointiin, että suomalaisilla oli talven ja kevään ajan tilaisuus vähitellen yhä lähempää ja lähempää nähdä sodan leviävän omaan elinpiiriinsä ja että he silloisissa oloissa omaa turvallisuuttaan ajatellen ja johtaja-asemansa vastuun tuntien varautuivat tarkoituksenmukaiseen valmiuteen.

Jos kansakunnan johtajien korkein velvoite on kaikessa toiminnassaan pyrkiä kansakunnan säilymiseen ja vapaana kehittymiseen ja jos kansakunnan asiaa ajettaessa tarkoituksenmukaisuus hyväksytään toiminnan ohjeeksi, niin voidaan arvioida Suomen johtajien toimineen tämän mukaan. Aikalaiset eivät voi useinkaan ratkaista tarkoituksenmukaisuuden viisautta, sen voi vasta jälkimaailma osoittaa. Suomen johtajien asema vuosina 1940—41 oli mitä vaikein. He joutuivat mitä raskaimpaan neuvottelupainiin kahden suuren kanssa. Mutta he eivät tulleet kummaltakaan taholta tyrmätyiksi.

SURVEY OF THE AIMS AND FORMS OF THE FINNISH-GERMAN CO-OPERATION IN 1940—41

When Germany, on August 23rd, 1939, concluded a non-aggression treaty with the Soviet Union, and at the same time made an agreement regarding spheres of interests including also Finland, Germany, in a way, excluded Finland from her thoughts. During the Finnish-Russian Winter War (1939—40), Germany, with regard to Finland, fully complied with the agreement she had made with the Soviet Union.

But soon it was felt in Germany that there was reason to reconsider the German policy toward Finland. On one hand, the German military command was worried about the growing influence of the Soviet Union in the Baltic region, on the other hand, the military economists wanted to acquire timber, copper, and nickel through a trade agreement with sovereign Finland.

This led to Finnish-German commercial co-operation. As the Soviet Union pressed Finland with new demands in addition to the conditions of the Moscow peace treaty, Finland actually sought German support as a counter-balance, all the more because the Soviet Union had torpedoed even the preliminary feelers for Finnish-Scandinavian co-operation.

In these circumstances and by offering Finland help, including the welfare of disabled soldiers, it was easy for Germany to win back the sympathy she had lost in Finland during the Winter War. And when in late July 1940 Hitler had made his decision on the preparations of the eastern campaign and included Finland and Balkan in his plans, first as defensive wings, Finland distressed by the Soviet Union, on August 18th 1940, was ready to permit limited transit of German military troops through her territory to Norway.

The German delegate was a German arms dealer who could announce that Germany was ready to meet the wishes Finland had expressed in that spring with regard to the acquisition of arms. A proposition was formally made to the Finnish military high command and at the wish of the Germans, the matter was arranged as a technical question between soldiers. Field Marshal Mannerheim submitted his own answer to the request for transit rights to the Finnish political leadership for decision, but in Germany it was preferred to keep the leaders of foreign policy outside the matter and thus innocent with regard to Finland, which by agreement was to belong to the Soviet sphere of interest.

Finnish-German secret co-operation started from this agreement. It opened possibilities for reconnaissance for the Germans in northern Finland and in practice it brought many German and Finnish military authorities into personal contact.

As the German eastern plan advanced and her political, economic, and military interests toward Finland increased, Germany tried to approach Finland in as many fields as possible. Several visits of scientists were arranged and Finnish concerts were given in Germany. Co-operation in sports was busy. About 70 Finnish officers were sent for studies to Germany from September 1940 to May 1941. During these visits the Germans hinted at united efforts, but officially Germany did not stand up to support Finland when the Soviet Union pressed her with demands on the Petsamo nickel mines etc. Thus Germany was able to maintain good relations with the Soviet Union, at least externally.

After the visit of Molotov to Berlin in November 1940, Finland unofficially received reassuring information that Hitler had clearly let the Soviet leaders understand that Germany would not tolerate the outbreak of a new war in the North. On December 18th, 1940, Marshal Göring explained to General Talvela, the representative of Field Marshal Mannerheim, Germany's views on the preservation of an independent Finland. As at the same time the Chief of the General Staff of the German Army asked General Talvela about the Finnish defence plans, the Finns could conclude that Finnish territory and defence forces were taken into account in the military plans of Germany. This belief was confirmed in January of the following year, when the Chief of the Finnish General Staff, General Heinrichs, was lecturing in Germany and General Halder inquired about matters concerning concentration of Finnish troops. The Finns could draw new conclusions of the German interest towards Finland, when the Chief Staff of the German Forces in Norway visited Finland in January and the Chief of

Operations of the German Air Force was here in March. Both were interested in circumstances in northern Finland.

The speeches of persons even in high official positions hinting at confidential approaches of the Germans and, on the other hand, the absolute restraint of the official diplomacy from giving any promises of support to Finland, made the estimate of the situation more difficult for the Finns throughout the spring of 1941. On May 20, Finland at last received an official offer of co-operation. Hitler's envoy extraordinary proposed to President Ryti that a delegation of Finnish officers would be sent to Germany to discuss joint measures of defence in case "the German-Soviet political discussions just going on failed".

The Finnish delegation of officers were having the above discussions with the representatives of the German High Command of the Armed Forces (OKW) in Salzburg and of the Army High Command (OKH) in Berlin on May 25—28. The discussions remained practically on the information level. On neither side any promises, obligations or engagements were made. It is to be noted that the Finns, who until then had conducted their affairs through their legation in Berlin, now by-passed their own diplomatic representation. The matter was to be known only by an extremely small circle. The Germans sent their representatives to Helsinki on June 3—6, to continue the discussions, already in the hope of getting from the Finns some concrete information and promises of co-operation. As the Germans even yet did not make known their own program, the Finns let any measures and agreements depend on development of political events. Still on June 12, it was supposed in Finland that Germany was really carrying on the negotiations with the Soviet Union that it had announced. As the international situation grew more and more critical, a partial mobilization was ordered on June 10. On June 15, Field Marshal Mannerheim subordinated the forces in North Finland and Lapland — two divisions — to the German Commander in Norway, who at the same time assumed the responsibility for the defence of the territory of North Finland. There was between the German and the Finnish military command already so much co-operation that on June 13, Germany sent its own liaison officer — General of Infantry Erfurth — to the Commander-in-Chief of the Finnish Defence Forces and the latter again sent Lieutenant-General Öhquist as his own representative to the Army High Command in Germany, on June 18. On June 16, the Germans already gave their first order to the 3rd Finnish Army Corps — the general operational instructions of June 10 — and on June 18, the order of readiness for activities to be decided to commence on June 22. On the demand of the Finns, however, the Germans at that time restrained from hostilities against Russia across the Finnish boundary. Although Finland formally was outside the war until the 25th of June, already the military co-operation at this time is to be examined practically as wartime co-operation.

— — —

As to the Finnish-German relations at the time between the Winter War and the Continuation War, not only regular diplomatic and commercial contacts but also, from the autumn of 1940, a more and more active use of unofficial channels can be noted. Along with that, the co-operation developed into a common planning of operations already in the spring of 1941. This co-operation was, however, without any obligations and as such only of theoretic

nature. The essential part of the military co-operation took place on officers' visits and study trips, during which it was possible to examine and prepare views and attitudes.

An examination of this kind evidently was on the part of the Germans logically directed, because Germany had its own timetable of preparations. In a way she played with open cards, while Finland was in the dark. Pressed by the Soviet Union Finland had to trust in Germany and she had to make her estimates of the situation on the basis of contradictory observations and even of intentionally misleading information.

In spite of her difficult position, Finland succeeded in maintaining the power of decision of a sovereign country against the pressure exerted by the Soviet Union and the political temptations offered by Germany. The information about the increasing German influence in Finland evidently compelled the Soviet leaders to be cautious in the case of Finland. Keeping the German co-operation with Finland unofficial, only as technical co-operation between soldiers, evidently maintained the German-Soviet relationship officially correct as long as it was appropriate to the German time-table.